

Bakó Anna–Szilágyi Erzsébet

Az iskolatörténeti adattár

Az iskolatörténeti adattár az egyes intézmények történetét napjainkig, illetve fennállásukig követi nyomon és építi folyamatosan. Naprakész információt tud szolgáltatni a jelenben is működő és az adattárba bekerülő iskolákról.

1996-ban 1000 éve, hogy Szent Márton hegyén (a mai Pannónhalmán) letelepedtek a bencés szerzetesek, s a kolostor megalapításával egy időben oktatással is elkezdték foglalkozni.

Ezer év iskoláztatása eredményeként népünk lélekszámához viszonyítva rendkívül sok tehetséget adtunk a világnak, s ezért nem tekinthetjük lényegtelennek a magyar iskolák embert formáló műhelyeinek a számbavételét. Ezt a munkát tűzte ki célul az iskolatörténeti adattár, amelynek a munkálatait elsősorban iskolákban, iskolai könyvtárakban vagy ezekkel kapcsolatban lévő pedagógiai műhelyekben és gyűjteményekben lehet elvégezni.

Az iskolatörténeti adattár előzménye az az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban évek óta folyó munka, amely az iskolai évkönyvek számbavételét és tartalmi feltárását tűzte ki célul.¹ Az évkönyvekben levő rendkívül sok információ bemutatásán túl olvasóink (kutatók) elvárásainak jó színvonalú teljesítésére való törekvés is motivált bennünket az iskolatörténeti adattár modelljének elkészítésekor. Az OPKM annak ellenére, hogy múzeum is, hely hiányában nem tud ilyen feladatot ellátni, komplex információ szolgáltatását magára vállalni. Természetes igény lenne, hogy egy-egy adott téma iránt érdeklődve mind az irodalomról, mind a témához kapcsolódó dokumentumokról tudomást szerezhessen a kutató. A kutatónak, aki egy pedagógus iránt érdeklődik, az 1850-es évkönyvekben szereplő adatok túl sikerült a múzeumi gyűjteményünkben fellelhető többi dokumentum és tárgy bemutatásával – könyvtárakban szokatlan teljességgel – összetett, hiánytalan információt nyújtani. Ez a véletlenszerű sikeres eredmény is hozzájárult a szöveges és képi adattár együttes megteremtésének gondolatához.

Az adatbázishoz szükséges számítógépes program az „1000 éves a magyarországi iskola” Alapítvány közreműködésével jött létre, a képi és szöveges adatokat könnyedén kezelő Orbis programnak egy kifejezeten az iskolatörténeti adattár céljára készített változatának. Ez a „Schola-Orbis” iskolatörténeti szoftver. A megvalósításához olyan számítógépes programra volt szükségünk, amely megfelelő biztonsággal tudja a képeket is kezelni, ugyanakkor a képek adatbázisba való bevitelében is egyszerű és gyors. A Textarból fejlesztett Orbis programot kifejezeten könyvtári dokumentumok és a bennük fellelhető képek feltárására, regisztrálására hozták létre. A legújabb változatát sikerrel használják például az egyházi gyűjtemények és könyvtárak.²

¹ Lásd a Könyvtárhasználatban 1. évf. 3. számában a szerzők írását erről.

² Kalocsai és Esztergomi Érsekség, Pannónhalmi Főpáloság, Esztergomi Keresztény Múzeum stb., valamint a Budapesti Szépművészeti Múzeum Régi Képtára és Antik Gyűjteménye, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal műemlék-nyilvántartási osztálya és tertvára stb.

A „Schola-Orbis” program alkalmas mind horizontálisan, mind vertikálisan befogadni, nyilvántartani, visszakereshetővé tenni az adatokat. Egy-egy iskola létének tényként való rögzítése, a legapróbb részletekre is kiterjedő feldolgozása egyaránt része az egésznek.

A program lehetővé teszi a különböző helyszíneken, különböző mélységekben történő feldolgozást, például azt, hogy egy iskola tanulói közül ki vált neves személyiséggé, írtak-e esetleg róla, s ha igen, mit. Az egyes helyeken feldolgozott, s az adatbázisba bekerült információ illeszthető, s további adatokkal egészíthető ki. Ha például egy tanár életrajzát az adattár számára valahol már rögzítették, és az illető tanár más iskolába került, annak az iskolának a feldolgozások már nem szükséges újra megírni, elég csak kiegészíteni az életrajzot. A különböző helyszíneken létrejövő egységek, modulok összeilleszthetők az iskolatörténeti adattárban, s ennek eredménye a teljes magyar iskolaügy folyamatos története lesz.

Az anyag mennyiségéből és természetéből adódik, hogy nemcsak lehetséges a feldolgozás részenként, hanem kényszerűség is, hiszen egyetlen feldolgozó műhely önmagában erre képtelen lenne. Ezen túlmenően is, számtalan olyan információ van, amely csak helyben érhető utol vagy szerezhető be. Gondoljunk csak azokra az elemi és népiskolákra, amelyeknek nyomai a településeken még fellelhetők, de írásos dokumentumok már nem említik őket. A nevesse vált hajdani tanulókat inkább számon tartják az őket felnevelő iskolák és közösségek, mint a pályakezdet általában kevésbé részletező szakirodalom, ezért ez is inkább helyi adatfelvételt igényel. A munka megkezdődött, és már most is több helyen folyik az országban és az országhatáron kívül. Első számú műhelye az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban van, ahol a különböző helyszínről feldolgozások szervezését, összehangolását és a munkában részt vevő kollégák betanítását, a folyamatos tanácsadást végezzük, miközben magunk is építjük az iskolatörténeti adattárát.

Jelenleg a következő iskolák komplex feldolgozása folyik: Győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium; Kaposvári Somssich Pál Gimnázium; Kalocsai Jezsuita Gimnázium; Kolozsvári Római Katolikus Főgimnázium (Báthory Lyceum); Kassai Magyar Tannyelvű Ipariskola; székelyudvarhelyi iskolák; Budapesti Madách Imre Gimnázium; Csurgói Református Gimnázium.

Az iskolák kiválasztásakor földrajzi szempontú, illetve fenntartó szerinti reprezentatív mintavételre törekedtünk. A programot már ismerő és abban részt vállaló iskolákat vettük fel a jelenlegi listára. Az elkészülő adatbázisnak meg kell felelnie: a tudományos kutatás igényeinek megfelelő tájékoztatás követelményének; közhasznú információkat kell nyújtania az iskoláról, környezetéről, eseményekről; értékmegőrzés, értékmegőrzés, archiválás szempontjainak; a látványosság színvonalának.

A tudományos kutatás igényeinek megfelelő tájékoztatás

Ez irányulhat az egyes iskolákra, az iskolában folyó munka külső és belső körülményeire, tanárookra, tanulókra, a tanügyi hatóságok rendelkezéseire, tantárgyak történetére stb. Mélységében és hitelességében ez meg kell hogy feleljen a pedagógiai, életrajzi és helytörténeti kutatások támasztotta követelményeknek, valamint azoknak a tudománytörténeti kutatásoknak, amelyek gyökereiket ezekben az iskolákban keresik. Az adattár feladata, hogy útbaigazítsa a kutatót. Nem nyújt minden, a kutatási témában szükséges adatot készen, de megvilágít kapcsolódásokat és új tájékozdási irányokat. Példa az adattárból egy tanárra vonatkozóan: a szemelvény

élen azok a névvariációk találhatóak, amelyek a tanár munkássága, tevékenysége során előfordultak; bemutatjuk a tanár életrajzát, az általa írt műveket, illetve közülük a jelentősebbeket, illetve azokat, melyek könyvtárunk gyűjteményében megtalálhatók. A nálunk is meglévők esetében a bibliográfiai leírás után rövid tartalmi összefoglalót adunk, tárgyszavakkal látjuk el, és saját példányaink esetén a raktári jelzeteket is közöljük. Az általa írt munkák után a róla szóló fontosabb művek következnek hasonló módon (tartalmi ismertetés, tárgyszavak, jelzet).

Azokban az esetekben, amikor a művek leírását külső forrásból vettük, természetesen sem tartalmi összefoglalóval, sem raktári jelzettel nem láthatjuk el, s ha cím (esetleg egyéb ismeretek) alapján tárgyszavazzuk is, ezt igen óvatosan tesszük. Ilyenkor a tételek leírását a feltalált forrásban leírt formában közöljük. Ezért a felsorolt irodalmi leírási alakjában lehetnek eltérések, ezek azonban a lényegyet, az azonosíthatóságot nem befolyásolják. Az életrajzokat az adatbevitelnél igyekszünk úgy összeállítani, hogy lehetőleg közöljük az életút állomásait (az előforduló helyszíneket) fogódzóként az adatok esetleges további kiegészítéséhez.

A tanárok adatainak feldolgozásához hozzátartozik iskolai munkájuk részletezése is. Ez az iskola megnevezését, az ott eltöltött éveket, az általuk ott tanított tantárgyakat és az iskolában betöltött különféle tisztségek feltüntetését jelenti.

Természetesen tudjuk, hogy nem lehet minden tanár életrajzát és munkásságát egyforma részletességgel rögzíteni. Ha az elkészülő adatbázis révén csak arra lehet választ adni, hogy mikor, hol, ki és mit tanított, már ez is beláthatatlanul sokat jelentene. Ennél azonban bizonyosan többet tudunk majd.

Közhasznú információk az iskoláról, az iskola környezetéről és az iskola életét befolyásoló eseményekről

Közhasznú információ alatt elsősorban a közérdeklődésre számot tartó, a különféle tájékozódást segítő adatok összességét értjük. Az iskolatörténeti adattár ezen része a pedagógia köznapi kérdései iránt érdeklődőknek hasznos. A benne található információk jelzesszerűek, rövid, egyszerű mondatok, évszámok, esetleg tárgyszavak, amelyek kiindulópontot nyújtanak a részletesebb ismeretszerzéshez. A további tájékozódást az adattár keresést elősegítő menüje biztosítja. Mivel az iskolatörténeti adattár – szándékunk szerint – az egyes intézmények történetét napjainkig, illetve fennállásukig követi nyomon és építi folyamatosan, naprakész információt tud szolgáltatni a jelenben is működő és az adattárba bekerülő iskolákról is. A közhasznú információk forrásaként főleg az egyes tanintézetek által tanévenként kiadott évkönyveket (értesítőket, érdemjegysorozatokat) használjuk, de az analitikus feltárássra kerülő és az iskoláról szóló mélyebb tartalmú vagy kiegészítő adatokkal rendelkező kiadványok (emlékkönyvek, monográfiák, levéltári kiadványok) adatai is értelemszerűen bekerülnek az adattár ezen részébe. Ez különösen azokra az iskolákra érvényes, melyek nem jelentettek meg rendszeresen évkönyvet.

Tartalma szerint a közhasznú információ lehet:

A) Az iskolára vonatkozó (épületére, megnevezéseire, az épület helyiségeire, a foglalkoztatott személyekre, statisztikai adatokra stb.).

Az információk tanévenként és az esemény rövid leírásával kerülnek be az adattárba.

Az iskola helyiségeire vonatkozó tényeket szintén felvesszük az adattárba. Amennyiben szöveges leírást találunk, azt közöljük rövid formában. (Az alaprajzokat a Képek című részben tároljuk.)

A statisztikai jelentések alapján az iskola tanulóinak száma, a tantestület létszáma, a tanulók vallási megoszlása és száma, anyanyelvük (nemzetiségük) szerinti kimutatása is az adattárba kerül. A mennyiségi adatokat a könyvtári állományjelentések vagy a gyarapodás említések, esetleg a jelentősebb ajándékkönyvek esetében rögzítjük, a szertárra vonatkozó adatokat szintén.

Az iskolában folyó tevékenységek között elsősorban az oktatásra vonatkozó adatok (bemutató tanítás ténye, a tanítás módszere, a szemléltetés módja stb.), valamint a nevelés kiemelhető mozzanatai kerülnek az adattárba.

Az adattár gyűjti az érettségire, a tanulók előmenetelének értékelésére, az osztályismétlés szabályozására vagy akár a tanári módszeres értekezletekre vonatkozó információkat.

Rögzíti az önképzőkörök megalakulásának tényét, munkájuk lényegét, az ifjúsági szervezetek létrejöttét, az iskolai sportversenyeket, a jelentős eredményeket, a szavalókör működését. Szinte felsorolhatatlan mindaz, ami az iskola tevékenységével összefügg és az adattár részét képezi. (Az iskolában működő személyek, akik nem kerülnek a tanárok adattár-részébe, de tevékenységük miatt jelentősek, szintén a közhasznú információk között szerepelnek.)

B) Az iskola környezetére vonatkozó (a településre, az iskola székhelyére, ezen belül az iskola pontos címére és címváltozásaira, a település életére stb.) adatok, a településnek az iskolát támogató megmozdulásai mind az adattár részét képezik, valamint azon személyek sorát, akik az iskola fennállása során ösztöndíjat vagy alapítványt tettek a tanulók és az iskola javára. Az értesítők sokszor közlik az alapító okirat teljes szövegét, ezt aényt a felvételtkor mi is rögzítjük. A különféle adományokat, amelyekkel a könyvtár, szertár állományát gyarapították az adományozók, néha tételesen is felvesszük az adattárba. Az adattár gyűjti azokat a közhasznú információkat, amelyek megvilágítják az iskola tanárainak szerepét, tevékenységét a település társadalmi életében, művelődésében, valamint szellemi fejlődésében.

C) Az iskola életét befolyásoló események.

Hogy a bemutatás kedvéért csoportosítsuk ezeket az eseményeket, főként az országos jelentőségű diákrendezvényeket, a területi fontosságú és nem csak az iskolára ható, valamint a különleges eseményeket említjük meg. Ezek a legkülönbözőbb tartalmúak (részvétel és helyezés országos versenyeken, a háborús események hatása az iskolák és tanulóik életére, s olykor különleges, nemegyszer botrányos események (pl. érettségi botrány).

A közhasznú információk fenti, korántsem teljes példáiból látható, hogy a legkülönbözőbb kérdéseket teheti fel az adattár használója, s így lényeges az adatbázisban történő keresés gyorsasága. A „Schola-Orbis” adatbáziskezelő rendszer keresőformátuma megmutatja a lehetséges keresőirányokat, egymás alatt sorakozó fő címszavakból és az alattuk felsorakoztatott keresési szempontokból áll. Ez a keresőmenü – melyről már említést tettünk – lehetővé teszi a horizontális tájékozódást az egymás mellé különböző relációs jelekkel kapcsolható keresési szempontok alapján.

Értéktmentés, értékmegőrzés, archiválás

Ezt elsősorban a képi rögzítés révén tudjuk elérni. A teljesebb, hitelesebb dokumentálás kedvéért a program a számítógép képernyőjén megjeleníthető (sőt, onnan akár ki is nyomtatható) képek rögzítésének lehetőségét is tartalmazza. Így mód van

korabeli dokumentumokkal, képekkel és mai fotókkal is illusztrálni az egyes iskolákat és személyeket. Ez a lehetőség színesebbé, élőbbé és konkrétabbá teszi a bemutatást, ugyanakkor módot teremt arra, hogy a képek és leírásuk révén megőrizhetővé s egyúttal tanulmányozhatóvá váljanak tárgyak, dokumentumok, s fennmaradjanak épületek, iskolák emlékei. A képek számítógépes tárolása révén kisebb gyűjteményeket (pl. iskolai levéltárakat, értékes szertári darabokat, könyveket stb.) be lehet mutatni kiállítóhelyiség hiányában is. A képekhez kapcsolódó leírások lehetővé teszik a több szempontú keresést, ugyanis tárgyszavazzuk és az eredeti dokumentum (tárgy) vagy a róla megjelent fotó elsődleges lelőhelyét is megadjuk. A képi rögzítés lehetőséget ad arra is, hogy pedagógus-arcképcsarnok létesüljön.

Látványosság

Az iskolatörténet ezeréves évfordulójának a megünneplése a millectenáriumi rendezvények egyik kiemelkedő eseménysorozata lesz. Az erre az alkalomra készülő budapesti kiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban 1996. augusztus végén (az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum rendezésében) nyílt meg. Az iskolatörténeti adattár addig elkészülő részét ezen a kiállításon mutatjuk be, s ott egy éven át megtekinthető lesz. Ez a kiállítás feltehetően számos látogatót vonz majd, ezért fontos, hogy kellő számú és színvonalú képpel és érdeklődésre számot tartó információval illusztráljuk az adattárat. A további tervek között szerepel a CD-ROM-lemezen való megjelenítés is. Az országos kiállításon kívül természetesen számolnunk kell azzal is, hogy egyes, jubileumukat ünneplő iskolák egyedileg is be kívánják mutatni saját intézményüket.³

Pintér Patrícia, 10 éves
Budapesti Szlovák Általános Iskola és Gimnázium

³ Az érdeklődő iskoláknak információt ad az OPKM.